

POHLED NA PRODUKCI ŘEPKY V ČR A JEJÍ KONKURENČNÍ SCHOPNOST

Prof. Ing. Andrej Fábry, DrSc.

Doc. Ing. Jan Vašák, CSc.

Ing. Helena Zukalová, CSc.

Ing. Petr Baranyk, CSc.

Katedra rostlinné výroby AF, Vysoká škola zemědělská Praha

Pozitivní vývoj produkce a stability výnosů ozimé řepky v minulém období souvisel s realizací Systému výroby řepky (SVŘ) od r. 1983 (graf 1). V probíhající transformaci české ekonomiky se podmínkou přežití našich pěstitelů stala vedle dosažených výnosů a jejich kvality ekonomická efektivnost. Naším skromným cílem je dosáhnout minimálně 3 - 5 % míru rentability.

Utváření nákladové rentability za období 1988/94 ukazuje graf 2. V roce 1994 činí + 18 %. Tato rentabilita však nezohledňuje reprodukční odpisy na nákup nové techniky, staveb, meliorací, udržení půdní úrodnosti a počítá s velmi nízkými mzdami - ve skutečnosti je záporná. Rentabilitu ovlivňuje i absence nákladů na pojistné a minimální aplikace nakupovaných hnojiv - žije se stále z podstaty. Jen doplnění chybějících živin na optimální stav by znamenalo zvýšení nákladů na 1 ha minimálně o 2.200 Kč.

Rozsah pěstování řepky od roku 1989 vzrostl o 86 %. Probíhá typická extenzivní konjunktura (graf 3). Čím lze tento trend vysvětlit a jaký bude pravděpodobný krátkodobý výhled?

Citelným poklesem pěstování cukrovky, brambor a krmných plodin na orné půdě v důsledku poklesu chovu skotu a z důvodu zhoršení odbytu obilovin a dalších zemědělských produktů. Při relativně bezproblémovém odbytu olejnin dochází k rozšíření jejich pěstování.

Olejnin (řepka i slunečnice) při poklesu výroby v hlavních exportních zemích v roce 1993 (USA, Polsko a další) se snadno prodávaly. Očekával se i podstatný pokles produkce ve 12 zemích EU v důsledku ujednání GATT, který se ale dosud neukázal. U burzovních plodin, jako jsou i olejnin, se jedná o krátkodobou změnu poměru nabídky a poptávky, zapříčiněnou poklesem celosvětové produkce olejnin. Saldo nebylo vyrovnáno ani rekordní úrodou řepky v Kanadě. V důsledku zvýšené poptávky rekordní výše ceny na evropských a kanadských burzách dosáhla v červnu 1994 u řepky 9.000 - 10.000 Kč za 1 tunu. Ovšem rekordní výnos soje v USA 63 mil. t na podzim 1994 a značná plocha osevu řepky v Polsku (1994/95) ovlivní světový trh olejninami.

Jak bylo uvedeno, nedostavuje se po ujednání GATT očekávaný pokles produkce olejnin v rámci EU (uvedení 15 % orné půdy do klidu) a v důsledku změny systému dotací. Do roku 1993 byla dotována produkce, od roku 1994 pěstitelé obdrží plošnou prémii v rozsahu 1.000 - 1.200 DM na 1 ha pěstované řepky. Byl stanoven strop produkce olejnin v EU na 3,371.000 ha a krácení premií při překročení limitovaných ploch. Tento systém doposud nestimuluje útlum produkce, možná naopak. Je to zřejmé hlavně v pěstitelských oblastech bývalé NDR, kde je překročena kvótovaná plocha až o 100 % i za předpokladu krácení premií. Ve velkovýrobních podmínkách se řepka ukazuje rentabilní ve srovnání s obilninami - i při krácení dotací.

Pěstitel v EU má ještě možnost rozšířit pěstování řepky k technickým účelům na subvencovaně ponechaných plochách úhoru (15 %) a obdrží další prémie. Jedná se o snížení na 12 - 15 %.

Proč jsme tyto otázky komentovali? Z důvodu, aby naši pěstitelé se při úvahách o rozsahu pěstování dívali reálně na možné utváření odbytu, resp. na možnosti exportu. Řepka se letos snadno prodává a její cena se pohybovala v rozmezí 5.700 - 6.000 Kč za 1 tunu (parita zpracovatel). V porovnání k cenové hladině na západoevropských burzách (až 9.000 Kč) je velmi nízká. Měla by se pohybovat v rozmezí 6.500 - 7.000 Kč. Toto cenové saldo spolu s vyšší kvalitou českého zboží (8 % vlhkost, olejnatost 42 %) vytvořilo výhodný produkt, kde profituje překupník na úkor pěstitele, zpracovatele i spotřebitele.

Produkci řepky odhadujeme v roce 1994 přibližně na 462 tis. tun. Uvedené množství pokryje potřebu zpracovatelů v oblasti potravinářského i technického užití (bionafta apod.) a část produkce (20 tis. tun) bude exportována. Otevřenou zůstává produkce bionafty a dalších ekologicky žádoucích výrobků, protože jsou závislé na subvenční politice a částečně na potřebné legislativě. Z bilance produkce a zpracování řepky plyne při nejistém a měnícím se exportu nutnost, aby každý pěstitel uvažoval tržně. To znamená, aby nezvyšoval neuváženě plochy řepky a nevytvářel nadvýrobu. Ta může vyvolat rozpad trhu a propad cen. Omezíme se proto na mírné a selektivní zvýšení ploch přibližně o 10 % hlavně na chudších půdách vysočin a podhůří.

Úspora nákladů

Pěstitelská technologie Systému výroby řepky (SVŘ), pravidelně inovovaná na základě zkušeností praxe, zůstává základem každé agronomické činnosti. S ohledem na vývoj ekonomiky byla v roce 1993 doplněna o "úspornou - low-input" technologii. Ta byla v podstatě uveřejněna v červnové příloze časopisu "Zemědělec" a v 7. čísle časopisu "Úroda", rok 1994. Proto se zde omezíme jen na některé podstatné zásady.

Šetřit může jen ten, kdo zná dobře biologii a standardní pěstitelskou technologii, uplatňuje vysokou pěstitelskou kázeň a dodržuje základní principy jako je volba vhodné lokality,

předplodiny a odrůdy řepky. Úsporná opatření neznamenají zanedbávání nezastupitelných opatření, ale jejich racionální využívání, resp. náhradu či spojování.

Volba optimální intenzity:

V porovnání s rokem 1989 stouply v červnu 1994 ceny průmyslových výrobků o 130 %, spotřebitelské ceny potravinářského zboží o 125 %, rostlinných tuků asi o 42 %, ale zemědělských výrobků jen o 25 %, z toho rostlinné produkce bez zeleniny a ovoce o 25 %, pšenice o 30 %, řepky o 24 %. Vlastní náklady na produkci 1 t semene řepky vzrostly ve srovnání s rokem 1989 asi o 66 %, přitom realizační (farmářská) cena jen o 24 % (4.386 Kč v r. 1989 a 5.412 Kč v srpnu 1994) při změně vlhkosti z 12 na 8 %.

Za této situace pěstitel, aby dosahoval určitý zisk, musí volit optimální výši nákladů - optimální intenzitu pěstování, která je dána:

- výkonností prostředí, vybavením hospodářství, přirozenou úrodností apod.,
- cenami vstupů,
- očekávanou prodejní cenou.

Výše optimální intenzity se dynamicky mění. Např. za předpokladu vzestupu nákupní ceny bude optimální intenzita a úroveň nákladů na vyšší úrovni. Podstatný vliv může mít i změna úrokové míry a směnitelnosti Kč. Extenzita založená jen na přirozené úrodnosti prostředí i při dodržení technologie je ztrátová.

Ale ani velmi vysoká intenzita - vysoké dávky průmyslových hnojiv, klasická příprava půdy s řadou vstupů, drahé herbicidy, aplikace stopových prvků, biologicky aktivních látek, opakovaná aplikace insekticidů (3 - 4 x) a fungicidů - nezaručuje vždy vysoký zisk. Zpravidla však vysoké vklady, použité správně a v souladu s pěstitelským systémem, jsou vysoce efektivní i při výnosu nad 4 t/ha (ZD Dolany na Náchodsku).

Řepka je plodina typicky velkovýrobní i z hlediska biologického (nálet škůdců do hloubky cca 50 m). Vyžaduje pěstování ve větších celcích. Malovýroba není konkurenceschopná a neposkytuje průmyslu ucelené dodávky. V případě malovýroby je žádoucí, aby pěstitelé v daném katastru spojili pěstování do jednoho bloku - arondace - jak to uplatňují např. ve Francii. Tuto skutečnost dokládá i srovnání ekonomiky pěstování řepky ve východních oblastech SRN (bývalé NDR) s malovýrobou např. v Bavorsku.

Úspory - osevní postup, příprava půdy

Osevní postup zůstává významným faktorem pěstitelským i ekonomickým. Umožňuje s nižšími náklady hnojiv, herbicidů, insekticidů a fungicidů realizovat uspokojivý výnos. Z důvodů fytopatologických nemá podíl řepky v osevním postupu převýšit 12,5 %. Ojedinele se setkáváme i u nás se snahou využít okamžitého výhodného odbytu olejin pěstováním řepky po řepce, ojedinele i s výsevem řepky na značnou část půdní drážby. V "panenských podmínkách" se lze krátkodobě prohřešit proti biologickým zákonům, ale zpravidla již za tři roky pod vlivem enormního výskytu škůdců a zvýšení infekčního tlaku houbových chorob rentabilita pěstování klesá.

Na prvním místě racionalizačních opatření figuruje zkvalitnění základní a předseťové přípravy půdy, zvláště v suchých letech a lokalitách, nebo na těžkých půdách. Současně je třeba snížit potřebu pohonných hmot, herbicidů, pracovních nákladů, dodržet optimální dobu setí a zvýšit produktivitu práce. Nadále považujeme za účelné uplatňovat minimální přípravu půdy pomocí talířových bran nebo podmítacích pluhů nebo metodou HORSCH. Minimalizace je zvláště vhodná všude tam, kde z různých důvodů nelze na dobré úrovni uplatnit klasickou přípravu půdy (krátké mezíporostní období, extrémní sucho apod.). Úroveň pěstování podstatně zvyšují dobré secí stroje s aktivními pracovními orgány, které jsou schopny ve směru horizontálním i vertikálním zajistit rovnoměrné rozdělení semen a jejich uložení na pevné seťové lůžko (Accord, Hassia, Amazone apod.). Použití drobného zařízení při klasické přípravě půdy v jedné pracovní operaci je nezastupitelné, neboť zabraňuje přeschnutí brázd.

Minimalizace přípravy půdy platí i mimo období sucha. Umožňuje snížit vklady do výroby v podzimním období z cca 1.500 - 1.800 Kč/ha na asi 1.200 Kč. Na výnosu lze získat dalších 500 Kč. Potřeba minimalizace vychází z častého opakování sucha při setí řepky (1990, 91, 92) a ze ztrátovosti zemědělské výroby. Je nutné šetřit na vstupech do výroby bez negativního dopadu na výnosy - intenzitu výroby. Minimalizace bude mít i další přednost. Umožňuje pěstovat řepku po ozimé pšenici a re- alizovat tak vyšší nákupní cenu ve srovnání s ozimým ječmenem.

Úspory - výběr pesticidů, hnojení a odrůdy

Možnost úspory nákladů je i ve správném výběru pesticidů.

Pokračuje odklon od předseťových přípravků, vyjma Synfloranu, z důvodů ceny a problémů při výsevu následných plodin po zaorávce řepky. Orientace na herbicidy, doporučené SVŘ, přináší přímou úsporu nejméně 400 Kč/ha. Další úvahy se týkají možnosti zkrácení bankovního úvěru při nákupu postemergentních herbicidů o 60 - 70 dnů. Nabízí se možnost výsevu řepky přesně secími stroji s páskovou aplikací herbicidů a s plečkováním. Kladem této technologie je i nižší

potřeba dusíkatých hnojiv a zvýšení předplodinové hodnoty řepky. Ovšem vyšší jsou odpisové náklady vzhledem k nákupu nákladnějších secích strojů.

Československá technologie pěstování řepky ve srovnání např. s technologií francouzskou či německou počítá s nižším hnojením (v průměru 150 kg dusíku oproti 200 - 250 kg/ha).

Další zdroj úspor může být ve využití metody Nmin pro dusíkaté hnojení na podzim na list, a to i z důvodu střídavější výživy předplodiny a poklesu produkce hnoje. V situaci, kdy se omezují dávky dusíkatých hnojiv u předplodin, nelze již paušálně eliminovat hnojení řepky dusíkem na podzim. Dávka dusíku na jaře musí narůst ze současných (1993/94) cca 100 - 110 kg na alespoň 120 - 150 kg dusíku na ha. Značnou perspektivu má uplatnění metody kationtové výměnné kapacity (KVK-UF) při racionalizaci výživy P, K, Ca a Mg a při celkové úspoře nákladů.

Významným zdrojem úspor může být i racionální využití kejdy před založením porostu spolu se zaoráním slámy, nebo v průběhu vegetace.

Odrůdová skladba a výsev uznaného osiva (tab. 1, graf 4), popřípadě inkrustovaného, se rovněž podílí na tvorbě výnosu. Doposud nejrozšířenější odrůda Ceres je výsevem 1994/95 nahrazena výkonnějšími a zdravějšími typy jako je Lirajet, Falcon a Idol. Idol s řadou dalších jako je Bristol, Maxol apod. patří k typu zvanému "low-input". Jsou to odrůdy, které vytvářejí menší množství vegetační hmoty, mají kratší vegetační dobu a předpokládá se potřeba menšího množství vkladů (živin) na tvorbu výnosu. Nadějnými se ukazují české šlechtění (SL 525-STELA) ze Slap u Tábora a další odrůdy, zkoušené v rámci SKZÚZ a provozních zkoušek SVŘ. Ve zkouškách jsou i heterozní odrůdy (cca o 20 % vyšší výnosy), které pravděpodobně vyvolají revoluční změny v odrůdové skladbě.

Úspory - choroby, škůdci, sklizňové ztráty

Zavedení ochrany proti krytonosci čtyřzubému a řepkovému jako běžné části agrotechniky je dnes nezbytné. Jedná se zároveň o nejefektivnější zásah proti houbovým chorobám alternativně místo drahých fungicidů. V teplejších oblastech volit systematický boj proti krytonosci zelnému a dřepčíkům (moření, inkrustace).

O skutečné výši výnosu rozhoduje omezení sklizňových ztrát. Ty mohou překročit i 20 % skutečně vytvořeného výnosu. Jejich výše bude závislá na:

- kvalitě založeného porostu - jednotné vzcházení, kvetení a dozrávání,
- harmonickém vyváženém hnojení,
- nízkém výskytu plevelů, zejména svízele,
- dobrém zdravotním stavu bez mechanického poškození (sežínání), bez poškození živočišnými škůdci a houbovými chorobami,
- předsklizňovém ošetření (biologicky aktivní látky, Harvade, desikace, Spodnam),

- polehlosti porostů,
- kvalitě použitých žacích mlátiček, jejich seřízení a utěsnění,
- montáži aktivních děličů a prodlouženého stolu,
- nákupu nových žacích mlátiček (snižují se ztráty semene řepky v průměru o 200 kg). Možnost nákupu nové sklizňové techniky je podmíněna radikální změnou finanční situace pěstitelů, resp. jejich schopností kooperovat při jejich využití, a rozvojem podnikatelských aktivit formou služeb.

Souhrn v bodech:

1. Řepku má smysl pěstovat jen kvalitně. Výnosy nezávisí na pěstitelských podmínkách, ale na odbornosti a kázni pěstitele a na úrovni materiálních vstupů. Řepka vyžaduje herbicid, asi dva postřiky na škůdce (krytonosec a blýskáček), minimálně 120 - 160 kg N/ha, kvalitní výsev a kvalitní sklizeň.
2. Výběr materiálních vstupů podřídit doporučením SVŘ. SVŘ nepreferuje firmy, ale zájmy řepky. Svá doporučení však využívá pro ovlivňování trhu ve směru, který je výhodný pro řepku i ekonomiku SPZO. Tím je zajištěna stabilita cen vstupů, neboť zájmem SPZO je, aby vstupy byly co nejnižší.
3. Pěstovat pouze "00" odrůdy, a to vždy z nového osiva, ale neorientovat se pouze na jednu sortu. Dnešní škála odrůd (Idol, Falcon, Lirajet, Olymp, Stela) umožňuje rozdělení pracovní špičky při sklizni a tím snížení sklizňových ztrát. Také podstatně snižuje závislost výnosů řepky na ročníku, neboť každá z odrůd má odlišné nároky na průběh počasí a úroveň dusíkaté výživy. Současně vytváří možnost odrůdové rajonizace.
4. Vytvářet integrované celky s nákupem a zpracovatelem na základě korektních - dlouhodobých smluv, které by zahrnovaly vyúčtování zisků (ztrát) po prodeji řepky.
5. Podporovat činnost SPZO a ty agrární iniciativy v tuzemsku i zahraničí, které vytvářejí prostor pro ekonomickou efektivnost zemědělství. Vystupovat proti prostředníkům a překupníkům, kteří si vytvářejí bezpracný zisk bez vazby na dlouhodobou spolupráci s pěstiteli řepky. Při udělování vývozních licencí prosazovat zájmy zpracovatelů a pěstitelů.
6. Zvyšovat výnosy jako základ rentability. Usilovat o snížení cen vstupů, plynoucích z diktátu monopolních cen a devalvované koruny. I přes vědomí provázanosti úspěchu pěstování řepky s prosperitou čs. tukového průmyslu prosazovat zvýšení nákupních cen na úroveň cca 85 - 90 % farmářských, nesubvencovaných cen v zahraničí (EU).
7. Omezit další zvyšování ploch řepky, vyjma oblastí s nadmořskými výškami asi nad 500 m a velmi chudých půd, kde je řepka dočasnou alternativou za obsahově chudý, stále ještě neoficiální

agrární program. Ten rozděljuje něco málo tzv. subvencí, které ale byly již dříve v podstatně vyšší míře ze zemědělství a potravinářství odčerpány.

Tab. 1

Olejnatost a obsah glukosinolátů u zkoušených odrůd ozimé řepky v poloprovozních pokusech (sklizeň 1993)		
Odrůda	Olejnatost % v sušině	Obsah glukosinolátů μmol/g semene
Lirajet	46,95	15,31
Falcon	46,25	13,16
Ceres	45,94	17,00
Idol	46,90	16,51
Euro1	46,92	14,00
Zeus	47,90	9,80
NPL - 03	48,18	-
NPL - 05	48,82	-
Aglona	46,44	18,18
OP - 06	48,39	-